

WOMEN EMPOWERMENT:

Role in Social Science

Chief Editor

Dr. S.V. Kshirsagar

Dr. S.B. Donge

Dr. C.B. Satpute

Dr. S.U. Kalme

Mr. K.B. Giri

Women Empowerment: Role in Social Science

Chief Editor

Dr. S.V. Kshirsagar

Dr. S.B. Donge

Dr. S.U. Kalme

Mr. K.B. Giri

ISBN No. 978-93-83995-66-1

Published by:

Anuradha Publications

Cidco-Nanded

Publication Year: 2019-20

Price- Rs. 100/-

Copyright © ACS College, Gangakhed

Printed by

Gurukrupa Offset,

Near Police Station, Gangakhed

Typesetting by:

Simran Computers

Gangakhed Dist.Parbhani

Cover Designby:

Mr. Imran K. Mohammad

CONTENTS

Sr. No.	Content
01	स्त्री तत्त्वज्ञ : संत जनाबाई प्रा.डॉ.सचिन खोकले
02	परळी तालुक्यातील अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्या वितरणाचा भौगोलिक अभ्यास डॉ.व्ही.एस.चिमनगुंडे
03	भारतातील महिला सक्षमीकरणाची वास्तव व गरज एक अभ्यास डॉ. दर्शना साहेबराव कानवटे, प्रा.डॉ.दयानंद उजळंबे
04	आदिम धर्म अस्तित्व आणि आव्हाने प्रा. राजेश धनचकर
05	Representation of Social Reality in the Play 'Silence! The Court Is In Session` of Vijay Tendulkar Mr. Kailas B. Giri
06	महात्मा फुले यांचे सामाजिक योगदान. प्रा.डा. दिपमाला विशनाथ रायठक
07	घुमंतू बंजारा समाज की संस्कृति प्रा.डॉ. महावीर रामजी हाके
08	Portrayal of Caste Discrimination in the Works of Mahatma Phule Mr .Kailas B Giri
09	अण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील समाजजीवन डॉ. राजेश धनजकर
10	स्त्री-सक्षमीकरणाच्या विविध योजना प्रा.डॉ.सचिन खोकले
11	गोदाकाठची भक्तिगंगा संत जनाबाई प्रा.राजेश भालेराव

महात्मा फुले यांचे सामाजिक योगदान.

प्रा.डा. दिपमाला विशनाथ रायठक
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख

कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, गंगाखेड.

प्रस्तावना:-

महात्मा फुले हे आधुनिक महाराष्ट्रातील श्रेष्ठ समाज सुधारक आणि समाज व धर्म चिकित्सक होते. आधुनिक महाराष्ट्रातील मुलगामी समाज परिवर्तनाच्या चळवळीचे आद्य प्रवर्तक होते. 19व्या शतकात महाराष्ट्रात बाळशास्त्री जांभेकर, दादाबा पांडुरंग रानडे, आगरकर, इत्यादी समाज सुधारक हे होऊन गेले. पण फुले यांचे विचार व कार्य मात्र वरील समाज सुधारकांच्या तुलनेत वेगळे आहे फुले हे कृतीशील समाज सुधारक होते. त्यांनी जे विचार मांडले त्यांनी प्रत्यक्षातही आणले महाराष्ट्रात इंग्रज आल्यानंतर जे मोठे पुरुष प्रसिद्ध झाले त्यात फुलेही सर्वश्रेष्ठ होते राजश्री शाहू च्या मध्ये बहुजन समाजाला अज्ञानातून वर काढून त्यातला आर्वाचीन काळी जगविणारा या देशातील पहिला पुरुष जोतीराव फुले होते. फुले ही महाराष्ट्राचे काल मार्क्स होते मार्क्स वादाची तत्त्वे न वाचले त्यांनी फुलेच्या विचारात व कार्यात आढळून येतील इतकेच दृष्टी विचार सर्वव्यापी होती. ज्योतिरावांचे नाव ज्योती, म्हणजेच ज्योत ज्या ज्योतीने सामाजिक समता मानवता विवेक वाद्यावर प्रकाश टाकून राष्ट्रस खरा मार्ग दाखविला.

19 मे 1818 रोजी किसान कामगारांनी मुंबईत ज्योतिराव फुले यांच्या सत्कार करून 'महात्मा' ही पदवी त्यांना अर्पण केले होती. त्यांच्या अंगी कृतीशीलता, वेदशक्ती, व प्रबोधन चातुर्य विचारांची पक्की बैठक, लोकसंग्रहे सर्व गुण होते. आधुनिक महाराष्ट्राच्या मुलगामी समाज परिवर्तनाच्या चळवळीचे ते आद्य प्रवर्तक होते. स्त्री शिक्षण बालविवाह, विधवा पुनर्विवाह, केशवपण, इत्यादी प्रश्नावर त्यांनी आपले लक्ष केंद्रित केले होते. त्यांनी न्याय समता यावर आधारलेले आधार समाज रचना अस्तित्वात आणण्याचा ध्येय वाद सांगितला. 1) उद्दिष्टे (Objectives):--

- 1) महात्मा फुले यांचे स्त्री दर्जा विषयी विचार अभ्यासणे.
- 2) महात्मा फुले यांचे जातीसंबंधीचे विचार अभ्यासणे.
- 3) शेती व शेतकरी बदलीची स्थिती अभ्यासाने.
- 2) संशोधन पद्धती (Methodology):--

सदरील शोध निबंध लिहत असताना दुय्यम साधन सामग्रीचा वापर करण्यात आला असून, त्यासाठी विविध संदर्भ ग्रंथ, दैनिक वर्तमानपत्रातील लेख, इत्यादीचा आधार घेऊन विशिष्ट उद्देश डोळ्यासमोर ठेवून सामग्री संकलन केले आहे.

स्त्री दर्जा संबंधी फुले यांचे योगदान:-- इ.स.1948 पासून फुलेच्या सार्वजनिक कार्यास प्रारंभ होता. त्यांनी स्त्रियांच्या दर्जा संबंधी आपले विचार मांडले सर्व प्राण्यात माणूस श्रेष्ठ व माणसात स्त्रीश्रेष्ठ असे त्यांचे धरणा होती. स्त्रिया या अबला तर पुरुष मात्र पक्षपाती आहेत. पुरुषांनीच स्त्रियांना त्यांचे हक्क समजू दिले नाहीत. त्यांना विद्या शिकण्यापासून वंचित केले असा फुलांचा दावा होता. स्त्रिया ही त्यागी, प्रेमळ, सहनशील व कर्तव्यदक्ष आहे. पुरुषाबरोबर अत्यंत जबाबदारीने संसार करणारी स्त्री घरादाराची शोभा, संसारातले सौभाग्य, घरातले मांगल्ये अशी स्त्री अवस्था समाजाने केविलवाणी केली होती. अस्पृश्यप्रमाणे तिलाही शिक्षणाचा अधिकार ठेवला नव्हता. त्याच्या स्वातंत्र्यचे समाजाने अपहार करून टाकले होते.

भविष्याचा अचूक विथ घेऊन महात्मा फुले यांनी सावित्रीबाईंना समवेत घेऊन प्रस्थापित समाज व्यवस्थेतील आधारभूत असलेली स्मृती-श्रुतीप्रणित विचारसरणीत आमूलाग्र परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी अस्पृश्यांना शिक्षणाचे बंद असलेली दारी उडी केली. शेकडो वर्षे वर्ण, जातीव्यवस्थेच्या बेड्यात बंदिस्त असलेल्या शुद्रतीशुद्र समाजाला व स्त्रियांना स्व-अस्तित्वाची जाणीव करून देणारे विद्रोही विचार फुले यांनी या भूमीत प्रथम रूजविला स्त्रीमुक्ती तत्त्वज्ञानाचे दालन उघडले. महात्मा फुलेंनी सामाजिक क्रांतीवादाचा मुख्य आधार म्हणजे शिक्षण, शिक्षण नसल्याने उपेक्षित समाज गतीहीन नीतीहीन आणि अर्थहीन झाला असे त्यांनी सतत पोटतिडकीने सांगितले. फुले यांचा हा संघर्ष मानवी प्रतिष्ठेसाठी होता. अस्पृश्यांना त्या काळी अत्यंत हीन वागणूक मिळत होती. त्यांच्यासाठी त्यांनी शाळा काढल्या घरातील पाण्याचा हात सर्वांसाठी खुला केला. ज्ञानाची भंडारे अस्पृश्यांसाठी मोकळी केली सर्व समाज समतेचे राज्य यावे त्यासाठी सत्य धर्म संकल्पना मांडली 'सत्यशोधक' समाजाची निर्मिती केली.

फुले एकमेव समाजचिंतक आहेत की, प्रथमता: शेतकऱ्यांच्या शोषणाचे बारकाईने नियोजन केले. आपल्या शेतीतील शेतकरी कोणत्या प्रकारचे जीवन जगत आहेत हे त्यांनी आपल्या डोळ्यांनी पाहिले ते खेडोपाडी पायी फिरले. शेतकऱ्यांचे दुःख त्यांनी समजून घेतले त्यांना मार्गदर्शन केले आणि शेती सुधारण्याचे उपाय सांगितले. हा शेतकरी दयनीय जीवन जगत आहे, हे त्यांनी समाजाच्या नजरेस आणून दिले. शेतकऱ्यांचे विधान स्थिती 'शेतकऱ्याचा आसूड,' या महान ग्रंथातून व्यक्त केली आहे. या ग्रंथातून शेती सुधारण्यासाठी खालील उपाय सुचविले आहेत.

- 1) गोरे लोक व मुसलमान यांनी गाई-बैला ऐवजी शेळया मारून खाव्यात.
- 2) लष्करी सह पोलीस खात्यातील शिपायांकडून जागोजागी जाऊन बांधून घ्यावेत. 3) नदीतील आणि तलावातील शेतकऱ्यांना मोफत नेऊ द्या.
- 4) शेतकऱ्यांच्या मुलास शेतीसंबंधी मोफत ग्रंथ द्यावे. ज्योतीबानी शेतकऱ्यांच्या अडचणी सरकारला समजून सांगून शेतकऱ्यांचे शेतकऱ्यांचे सावकार कडून होणारे शोषण, व्याजाचा आणि जमीन लागवडीचा दर कमी करण्याचा ठराव झाला. जोतिबाच्या शिक्षण संजीवनी देण्याचे, समाजातील अपप्रवृत्ती विरुद्ध संघर्ष करून शुद्धीशुद्ध नां त्याच्या हक्कासाठी जाणीव जागृती करण्याचे कार्य चालू असताना जनजागृती साहित्य निर्माण केले. सत्याचा पालन करता दलितांचा मानवादी कैवारी महात्मा फुले 28 नंबर 1890 रोजी मरण पावले.

निष्कर्षः--

- 1) सामाजिक समता, धार्मिक सविष्णुता आर्थिक न्याय प्रस्थापित करून आधुनिक महाराष्ट्राची उभारणी केली.
- 2) गुलामगिरी, जाती भेद, वर्णभेद यासारख्या समाज विघातकत प्रवक्तेना पददलित वर्ग, कामगार, शेतकरी व विधवा परित्यक्ता महिलांना न्याय मिळावा म्हणून फुलेने जीवनाच्या शेवटच्या क्षणापर्यंत लढा देऊन सामाजिक क्रांती घडवून आणली.
- 3) 19 व्या शतकात भारतात जे जनजागृतीचे प्रबोधन घडून आले, त्यात महात्मा फुले अद्यप्रवर्तक होते.

संदर्भ ग्रंथः-

- 1) डॉ. एस.एस. गाठाळ 'आंबेडकर चळवळीचा इतिहास'.
- 2) प्रा. डॉ. संतोष ठोंबरे, महाराष्ट्रातील समाज सुधारक.
- 3) दैनिक लोकमत, दिनांक 19/4/ 2009-स्त्री शिक्षणाचे जनक महात्मा फुले.
- 4) डॉ. राम पांडे, डॉ. प्रकाश जाधव-मानव लोक रिसर्च बूलेटीन.
